

Džasvinder Sangera

NA KORAK DO SNA

Prevela sa engleskog Teodora Ilić

Beograd, 2013.

*Ovo posvećujem svim onim hrabrim ženama koje su
bile žrtve i koje su preživele prinudne brakove i zločine
iz časti, ali, nažalost, i onima koje su izgubile život u
tim užasnim zločinima. Svi koji neustrašivo radite na
tome da unesete promene – znajte da niste sami!*

Napomena autorke

Kako bih zaštitila identitet muškaraca i žena čije su priče ispričane ovde, promenila sam im imena i druge karakteristike, poput opisa radnog mesta, fizičkog izgleda i mesta stanovanja.

Prolog

Odgojena sam da čuvam tajne, ružne tajne o nasilju, prisili i strahu, sastavnom delu svakodnevnog života u našoj porodici. Verovala sam da je sramota deliti te tajne s nepoznatim ljudima i da ću, ako učinim drugačije, ugroziti našu čast – *izzat* – nešto najvažnije u životu moje majke. Zato i nisam nikome ništa rekla kada mi je pokazala fotografiju čoveka za kojeg je rekla da ću se udati. Znala sam da to nije ispravno; znala sam da sam premlada da bih napustila školu i udala se, a prisilan brak s čovekom kog ne poznajem delovao mi je pogrešno; a ipak, ćutala sam. Čuvala sam tu tajnu i ona je ključala u meni, hranila se osećajem srama, besa, straha i krivice.

Umesto da uradim to, pobešla sam, i moja porodica me se odrekla. „Osramotila si nas. Ti si za nas mrtva“, rekla je moja mama. I to nikome nisam rekla. Boreći se da izgradim život, išla sam pognute glave i obo-renog pogleda – nisam želela da ljudi znaju koliko sam bezvredna.

Krenula sam na kurs umeća slušanja kada sam, konačno, ispričala svoju tajnu potpuno nepoznatoj osobi. Bila je to Ališa, koja, na moje za-prepašćenje, dok je istina samo šikljala iz mene, nije ustuknula, nije me odbila, niti mi se smejala. Sedela je i slušala, a kada sam završila, rekla mi je da me razume. To je bio trenutak preokreta za mene.

Nakon otprilike osamnaest meseci, upoznala sam Aješu i saznala da moja porodica nije jedina koja je upletena u mrežu tajni. *Karma nirvana* – dobrotvorna ustanova koju sam osnovala kako bih pomogla ženama kojima je život blokiran kulturološkim i jezičkim barijerama – još je bila u samom početku razvoja i Aješa je bila jedna od prvih štićenica, toliko

zatvorena u tom svom jadu da sam u početku mislila da nikada neću dopreti do nje. Instinktivno sam odlučila da joj ispričam svoju priču i – upalilo je. Ona je slušala, a potom mi ispričala svoju priču – silovao ju je brat kada je imala osam godina, izdala ju je rođena majka, koja je to znala, ali je odlučila da zažmuri na oba oka, i na kraju su je naterali da stupi u brak iz kojeg je naposljetku pobjegla. Dok mi je pričala svaki grozni, mučni događaj, shvatila je da može da ostavi to iza sebe. Sagledala je svoju prošlost mojim užasnutim očima i ta prošlost prestala je da vlada njome. Shvatila je, kao i ja, da je bila žrtva, a ne zločinac.

Doprinela sam preokretu u Aješinom životu i to saznanje oblikovalo mi je život. Shvatila sam da sam, saslušavši je i postavši svedok njene patnje, učinila da se oseti vrednijom kao pojedinac, verovatno po prvi put. Posmatrala sam kako je to osećanje menja, kako počinje da veruje u sebe, kako shvata da je budućnost pred njom – čak i ona budućnost u kojoj će moći da uživa. U tom trenutku sam znala da sam pronašla svrhu postojanja *Karma nirvane*: pružanje podrške ženama poput Aješe – pored čijih patnji moje deluju kao bleđa senka – čini kamen temeljac mog rada.

Takođe sam pokušala da srušim i taj zid tajne. Shvatila sam da žene poput Aješe i mene ćutanjem samo onemogućavaju nekome da nam pomogne, a to je ono što sam htela da promenim. Počela sam da putujem po zemlji, pričajući svoju sudbinu, ali i sudbinu žena sličnih meni, iznova i iznova. Nije mi uvek bilo lako. Kao pionir u tome, osetila sam se veoma usamljeno. Često i ranjivo i uplašeno.

Pre dve godine, objavljivanjem autobiografije *Cena slobode* skrenula sam pažnju javnosti na svoju kampanju. Dobijala sam pozive da govorim upravo pred ljudima do kojih sam htela da doprem – pred policijom, zdravstvenim radnicima, socijalnim radnicima: svim ljudima na prvoj liniji fronta – i ti pozivi dolazili su takvom brzinom da mi se sada čini da mi je veći dao rada protekao u izmaglici konferencija, tribina, novih lica i mesta. Ponekad stignem kući kasno i borim se da pronađem ono malo energije što mi je ostalo kako bih se posvetila deci. Često sam umorna, ali motiviše me i puka činjenica da me ljudi slušaju. Otvorili su oči za postojanje nametnutih brakova, nasilja u ime časti, i ubistava u ime časti, koja se ne dešavaju tamo negde daleko od njih, u stranim zemljama: dešavaju se ovde, u srcu Britanije; možda baš i u vašem komšiluku.

Cena slobode takođe je ljudima pružila šansu da istupe i zatraže pomoć. Pozivi *Karma nirvani* su se utrostručili gotovo preko noći i broj poziva od tada ne opada. Svakim danom dolaze žene – u poslednje vreme čak i muškarci – koji govore da su pročitali knjigu i da su po prvi put shvatili da nisu sami, da tamo negde postoje oni koji će razumeti kroz šta prolaze. Slušam te priče – čak i češće nego što sam očekivala – žena koje su drogirali, tukli, zatvarali, silovali i zlostavljali upravo članovi porodice u kojoj su odrastale. Upoznajem žene koje su u svojim porodicama tretirane kao robinje. Slušam i divim se njihovoj izdržljivosti. Osećam se privilegovano što mogu da ih saslušam i osećam se ponosno što mogu da stanem uz one koje pričaju dok ostavljaju iza sebe teret prošlosti i počinju da grade život iz početka. Snagu i inspiraciju crpim iz njihove hrabrosti.

Moja odluka da napišem knjigu *Cena slobode*, da podignem veo čuvanja tajni koje su ugušile moju porodicu, nije primljena olako – znala sam da ću time uništiti i poslednju šansu da se pomirim sa svojom porodicom – ali sve su mi to nadoknadile žene koje su mi rekle: „Pročitala sam vašu knjigu i ona mi je dala dozvolu da ispričam svoju priču.“ Neke od tih žena naći ćete ovde, na ovim stranama. Neke od njih su mi veoma drage: postale su mi, što nikad nisam očekivala, sestre koje sam izgubila, tetke koje moja deca nikada nisu imala.

S obzirom na to, mogu reći da je *Cena slobode* imala veliki uticaj: popločala je put i pričama u ovoj knjizi, koje sam jedva čekala da ispričam.

1.

Ponekad ležim budna noću i razmišljam o Uzmi Rahan. Na fotografiji je izgledala tako samouvereno okićena zlatom, punih crvenih usana i ofarbane kose. „Razmetljivica“, rekla bi moja mama grčeći krajeve usana uz neodobravanje. Ne bih se složila: meni je delovala prelepo i odvažno. Ali ne vidim je u tom svetlu dok zurim u mrak, trudeći se da se ne okrećem, boreći se sa iskušenjem da se obrćem i prevrćem. Ležeći tako u mraku, vidim ono što su verovatno policajci videli kada su je pronašli u spavaćoj sobi, četiri nedelje nakon što je umrla.

Pokušavam da odagnam tu sliku, ali ne вреди, jer je urezana duboko u meni, to je ono što je moja mašta stvorila od onih užasnih detalja za koje znam da su istiniti. Tamo negde sigurno postoje slike s mesta zločina, koje pokazuju kako je telo Uzme Rahan izgledalo, ali detektiv Brent Hajat ih nije stavio u svoj izveštaj; postoje neke stvari za koje čak ni predstavnici organa reda nisu dovoljno jaki. Ali ipak mi je opisao šta se desilo: Uzmu je muž nasmrtno prebio palicom za bejzbol, koju je kupio specijalno za tu svrhu. Forenzičari su ustanovili dvadeset tri udarca.

Čime neko može da zasluži tako nešto?

Uzma nije rođena ovde – u Mančester se doselila iz Pakistana, kako bi stupila u ugovoren brak sa svojim dalekim rođakom Aršadom Rahanom – ali Britanija joj se svidela i brzo se prilagodila: radila je honorarno u kozmetičkim salonima i kao kuvarica, ošišala se, počela da nosi usku i modernu odeću. Bila je obična žena kao bilo koja od nas, osim što je verovatno imala više petlje i više želje za životom od većine.

A onda je, navodno, počela da vara muža. Pokušala je da održava tu vezu u tajnosti, ali prema novinskim tekstovima, svi su znali za to; negde se navodi da je supruga njenog ljubavnika čak poslala poruku Uzminoj porodici u Pakistanu. Njenom mužu, Aršadu Rahanu, nisu se dopadali šminka, uska odeća i laskavi pogledi koje je dobijala od muškaraca, ali ipak ga je tek preljuba navela da zatraži razvod i proda porodičnu kuću; kad je napunila trideset godina, Uzma je bila bez igde ičega i živela je s troje dece u sigurnoj kući.

Samo da je ostala tamo, možda bi i dalje bila živa – nikako ne mogu da se otremem te pomisli.

Ali to se nije desilo. Otprilike godinu dana kasnije, njen muž kupio je novu kuću i pitao je da li želi da mu se vrati, da pokušaju da se pomire. Pristala je iako je bila svesna opasnosti. „Brojim dane pre nego što će me ubiti“, rekla je svom bratu još dok je pakovala torbe. Znala je vrlo dobro da će hteti da joj se osveti, ali sigurno nije, ni u deliću sekunde, pomišljala da će nauditi rođenoj deci. U suprotnom bi sigurno ostala u sigurnoj kući. Uverena sam u to.

Brent je pokazao slike dece u svom izlaganju – školske slike za koje im je učiteljica žurno zalizala kosu i rekla da se nasmeše. Ja sam sedela u prvom redu i gledala u te slike – tako mlada, lakoverna i dobroćudna lica – i suze, koje nisam ni pokušavala da zaustavim, slivale su mi se niz obraze. Uzmin muž, njihov otac, ubio ih je sve troje.

Uzmu je ubio u spavaćoj sobi, a onda je sišao u dnevnu sobu i pozivao decu da siđu, jedno po jedno. Najstarije dete, jedanaestogodišnjak, nosio je fudbalski dres; sledeći je sišao drugi brat, osmogodišnjak, u kostimu Spajdermena. Hena, najmlađa među njima, imala je samo šest godina. U novinama je pisalo da je dvoje dece imalo plastične narukvice na zglobovima, jer su verovatno bili na porodičnom izletu na vašaru u Blekpulu dan pre nego što ih je otac ubio. Sigurno su dečaci imali narukvice jer Hena ne bi mogla da se vozi na vašaru; bila je premala.

Dok ležim tako u mraku, nadam se iz dubine duše da je ona umrla prva.

Šta li su oni čuli i videli? Kakav li su nezamisliv užas osetili dok su klečali na spratu, osluškujući kroza zid, držeći ruke na ušima kako ne bi čuli udarce, a ipak se istovremeno trudeći da čuju kada će doći red i na njih. Tri tako mlada i nevina života prekinuta nizašta.

„Morao sam da zatrem krv toj prokleskoj kući“, bile su Aršadove reči.

2.

Prva zamisao koju sam imala za *Karma nirvanu* bila je veoma jasna – kad se sad osvrnem, gotovo sanjalačka. Povod je bio strašna smrt moje sestre Robine, koja se zapalila kako bi pobegla od muža. Tada mi je delovalo da je njena sudbina nesvakidašnje tragična; tada nisam znala da očajne žene poput Robine – i prestravljene žene poput Uzme – postoje širom Britanije, često u gradovima koje poznajem kao svoj džep. A znala sam da postoji mnogo žena kao što je bila moja mama. Ona mi je dala drugi razlog: provela je četiri decenije u Darbiju, a nikada nije naučila ni reč engleskog. Umrkla je kao stranac u zemlji u kojoj je provela ceo život, ali koju nikada nije nazvala domovinom.

I godinama posle njihove smrti, ta rana i dalje ne zarasta, a bol i krivica su ono što me gura napred. Nisam mogla da se pomirim s činjenicom da nisam uspela da sprečim Robininu užasnu smrt. Želela sam, pokušala sam, ali Robina nije htela da me sluša jer su me se članovi porodice odrekli. Kada sam u očaju pobegla od kuće kako bih izbegla brak na koji su roditelji hteli da me nateraju, moja majka je rekla da sam za njih mrtva. Od tada sam izgnanik iz sopstvene porodice i moje mišljenje se tada, kao ni sada, nije računalo.

A mama? Umrkla je a da mi nijednom nije rekla da je ponosna na mene. Ja sam izabrala da prigrlim slobodu koju mi je zemlja u kojoj me je podigla pružala i teško se nosim sa činjenicom da sam je razočarala, iako lično nikad nisam zažalila zbog toga. Izabравši da živim životom kakav sam htela, izneverila sam je.

Iz tog mora osećanja rodila se i vizija za dobrotvornu organizaciju koja će pomagati ženama kao što su Robina i moja majka, ženama čiji je život razoren kulturološkim i jezičkim preprekama. *Karma nirvana* nastala je u njihovu čast i sećanje na njih, tako da sam za mesto osnivanja izabrala Darbi, njihov rodni grad, ali i moj. Danas, kada se osvrnem, shvatam da nisam imala predstavu s kolikim problemom se hvatam ukoštac, nisam čak bila ni sigurna na kakvu vrstu problema ću naići. Ali nisam morala dugo da čekam da bih saznala; veoma brzo postalo je jasno da sužene koje su dolazile kod nas tražeći pomoć zapravo, bez izuzetka, žrtve nasilja u ime časti – zapanjujuće svireposti u okviru cele porodice, a ne samo njihovih muževa – i žrtve nametnutih brakova.

Dok sam sedela i slušala te žene – s čvrsto pripijenim hidžabom kako se ne bi videle modrice, lica izmučenog od jada, s nepetošću u glasu – zapanjilo me je koliko su mlade. Kod nas su dolazile kao zlostavljane žene, a bile su, zapravo, samo deca. Deca koja su sigurno znala ili naslućivala kakva ih sudbina čeka i pre nego što se sve dogodilo, ali koja nisu znala kome da se obrate za pomoć. Upravo zato, kada sam počela da radim na tome da se za *Karma nirvanu* čuje i da se zna koji su nam ciljevi, škole su mi bile prva meta, i to se ni danas nije promenilo.

Održavam kontakte sa svim školama u našoj opštini; tražim da razgovaram s pedagogom škole i trudim se da im probudim svest o problemima s kojim se susreću tinejdžerke, kao i o problemu nametnutih brakova. To mi ne polazi uvek za rukom tako lako. Mnoge škole nisu htele da imaju ništa sa mnom. Kažu mi da je to kulturološki osetljiva tema i da ne žele da uznemiravaju roditelje. Jedna direktorka je otišla toliko daleko da je čak izjavila: „Kod nas se tako nešto ne dešava, mi smo napredna škola.“ A ja sam htela da joj kažem: „Zaista? A šta je s onom devojkom koju je brat udavio dok ju je majka držala sedeći joj na nogama? Ubili su je pripadnici rođene porodice jer su mislili da je trudna s čovekom za kog nije udata. Ona je išla u vašu školu?“ Htela sam ovo da kažem, ali s godinama sam naučila da je nekada pametnije držati jezik za zubima.

Upravo sam u jednoj od tih škola upoznala i Foziju. Heder Džekson, zamenica direktora škole u koju je Fozija išla, pozvala me je da razgovaramo o tri učenice drugog razreda, sve tri petnaestogodišnjakinje.

„Fozija me najviše brine“, rekla je. „Ne znam da li će vam ona sama reći, ali mislim da ima problem sa samopovređivanjem. Druge dve,

Rašpal i Kuldžit, samo mi deluju nesrećno. Nekada su bile vredne učenice koje mnogo obećavaju, a sada su obe jednostavno nemoguće za saradnju – kao da im neko isisava volju malo-pomalo. Volela bih da imam uvid u to šta se dešava u njihovim porodicama, a stvarno bih volela da me u to uputi neko ko se razume u njihovu tradiciju više nego ja, Džasvinder. Koliko uspevam da vidim, problem kod sve tri je potreba da budu tinejdžerke, ali dolaze iz porodica gde to, izgleda, nije dozvoljeno.“

Prihvatila sam poziv da odem u školu i razgovaram s njima. Otišla sam krajem maja, Heder me je toplo dočekala i uvela me u svoju kancelariju, malu prostoriju s nekoliko stolova i čitavim zidovima prekrivenim knjigama i papirima. Sela sam i potom čula odzvanjanje njenih štikli niz hodnik, kad je otišla da dovede te tri devojke.

„Ovo su Rašpal, Kuldžit i Fozija“, rekla je nekoliko trenutaka kasnije, dok je trio stajao na vratima zureći u pod. Fozija je nosila hidžab, a ostale dve imale su dugu kosu koja im je padala preko lica, tako da sam mogla da im vidim samo čelo. Heder mi je uputila pogled ohrabrenja, a onda zatvorila vrata. I dalje oborenog pogleda, polako su prišle napred da sednu preko puta mene. Kada su sele, sve tri su se povukle unazad, pomerivši stolice što su dalje mogle od mene. Usledila je neprijatna tišina, koju je prekinuo kikot devojke iz sredine, Kuldžit. Prekrile su lice rukama, pokušavajući da prikriju zavereničke smeške.

Odakle da počnem? Nakašljala sam se.

„Gospođica Džekson mislila je da biste htele da popričate sa mnom?“
Tišina.

„Znate li zašto?“

Prigušeno kikotanje.

„Da li vam je rekla nešto o meni?“

„Rekla je da poznajete mog tatu.“ Te reči su bile tako tiho izgovorene da nisam bila sigurna ko je to rekao, ali mislim da je Rašpal, najviša od njih, koja je sedela s desne strane.

Zastala sam, zbunjena. „Odakle to znaš? Šta mislite, zašto sam ovde?“

Glave su i dalje bile pognute. Kuldžit je hemijskom nešto žvrljala po nadlancima. Fozija je grickala zanoktice s palca.

„Hajde, slobodno mi recite, ne možemo samo sedeti ovde. Šta mislite, ko sam ja?“

Usledila je duga tišina, a onda je Rašpal, još tiše nego malopre, rekla: „Vi ste tatina prijateljica. Znamo da vas je on poslao.“

„Nisam, ja...“

„Pa onda sigurno znate nekoga ko poznaje njega, vi ste deo mreže.“

„Nisam deo mreže, u to vas uveravam. Vodim dobrotvornu organizaciju *Karma nirvana*, koja pomaže ženama da prevaziđu kulturološke i jezičke barijere. Većina žena koja kontaktira s nama poreklom je iz južne Azije, a mnoge od njih su veoma mlade, baš kao vi. Mnoge od njih trpe zlostavljanje u porodici ili u porodici svog muža. Neke od njih plaše se da će biti žrtve nametnutih brakova. Neke od njih...“

„Izvinite, gospodo, mogu li nešto da vas pitam“, rekla je Fozija pogledavši me po prvi put. Bila je najsitnija, jedva krupnija od deteta, ali me je zapanjilo koliko izgleda starije i izmučeno. Na njoj se nije video onaj devojački sjaj. Na njenom licu, uokvirenom hidžabom, isticale su se najkrupnije crne oči koje sam ikada videla. „Da li možemo da izađemo napolje na minut jer, znate“, sagnula se i uz širok osmeh izvadila deset *marlboro* cigareta iz čarape, „moram da zapalim jednu.“

Rašpal i Kuldžit uglas su je podržale: „Da, gospodo, molim vas.“ Oklevala sam, trudeći se da pronađem način kako bih održala kontrolu nad situacijom, a da ujedno ne izazovem odbojnost kod ove tesno povezane trojke. Kako da zadobijem njihovo poverenje? Pokušala sam da se setim sebe s petnaest godina i odjednom me je preplavilo – gotovo ugušilo – sećanje na čežnju za normalnim životom.

„Znate šta?“, rekla sam, a čak je i meni samoj moj glas delovao čvršće i samouverenije. „Kada sam bila u vašim godinama, vratila sam se iz škole jednog dana i moja mama mi je pokazala jednu sliku. Rekla je: *Pogledaj, ovo je čovek za kojeg ćeš se udati. Kako ti se čini?* Sećam se tog dana kao da je juče bilo. Taj čovek na slici imao je odvratnu frizuru i bio je mnogo niži od mene, ali nije u tome poenta. Poenta je u tome što sam imala petnaest godina i uopšte nisam htela da se udajem.“

Fozija je vratila cigarete u čarapu i sve tri su me pogledale sa iskrenim interesovanjem. Videlo se po njihovom govoru tela – naslonile su se, i dalje na razdaljini od mene – da još nisu spremne da mi veruju, ali da su očigledno malo spustile gard.

„Šta ste uradili?“, pitala je Kuldžit.

I tako sam im ispričala. O tome kako sam pobjegla, kako su me se odrekli i kako sam se borila da izgradim život bez pomoći porodice; kako sam sa svoje dve ruke podigla decu. Ispričala sam im da se Robina zapalila jer je bila nesrećna u braku. To ih je zaista šokiralo. Čak i sada, mesecima kasnije, sećam se kako su polako primicale stolice slušajući me. Kao da su moje reči bile magnet za njih. A postavljale su mi i pitanja, mnogo pitanja. „Od čega ste živeli? Kako ste se snašli bez majke? Da li vam i dalje nedostaje porodica?“ Sve su pričale uglas i toliko mi upadale u reč da sam čak nekoliko puta morala da kažem: „Molim vas, sačekajte svoj red, ne mogu nijednu da čujem kada sve pričate u isto vreme.“

Nisam sigurna ko je počeo, ali postepeno su isplivali i neki detalji iz njihovih života. Šamar od brata – „Jer me je video kako pričam s jednim dečakom. A pričali smo o domaćem zadatku!“ Oduzimanje mobilnog telefona. „Rekla sam joj: *Mama, svi imaju mobilni telefon*. Ali ona zna da mislim da ih svi belci imaju.“ A onda je odjednom Rašpal rekla ovo: „Sećaš se onda kada su te zaključali u sobu? E, pa to se i meni dešava. Svake večeri. Neko je rekao mojoj mami da imam dečka. A nemam ga. Nikad ga nisam ni imala. Stalno joj ponavljam, ali ona mi ne veruje. Čim se vratim iz škole, ona me zaključa u sobu i tamo moram i da jedem, čak mi nije dozvoljeno ni da jedem dole sa njima.“

I onda su odjednom Fozija i Kulđžit počele da se ubacuju: „To je istina, gospođo“, i: „Moja mama mi je to jednom uradila, ali samo na nekoliko dana.“ Detalji su navirali, ali one su pričale sve to jedna drugoj koliko i meni; delile su dugo skrivane tajne. Bilo je potresno. Iako sam zadobila njihovo poverenje, shvatila sam da ne postoji ništa što mogu da uradim dokle god su njih tri tu zajedno. Do trenutka kada se Heder Džekson ponovo vratila nekoliko minuta kasnije, već sam donela odluku.

„Da, mislim da je dobro proteklo.“ Letimice sam pogledala tražeći od njih da se slože i bilo mi je drago kada sam videla da sve tri klimaju glavom. „Ali mislim da bi bilo još bolje ako budem mogla da razgovaram sa svakom ponaosob. Šta vas tri mislite?“ Njih tri su se pogledale, ali, sve tri su ćutale, ignorišući Hederino čekanje na odgovor.

„Ja nemam ništa protiv“, rekla je Heder gledajući u sat. „Dobro, Rašpal, Kulđžit. Vi se vratite u učionicu, molim vas. Fozija, hoćeš li da ostaneš ovde i nasamo popričaš s Džasvinder?“

Shvativši njen neodređen pokret ramenima kao pristanak, Heder je izvela Rašpal i Kuldžit napolje, a ja sam se okrenula prema Foziji koja je, izgubivši podršku drugarica, ispoljila novi talas stidljivosti. Uzela sam je za ruku, da bih je umirila, jer je vukla rukave dukserice preko zglobova. To je navika koju sam često uočavala kod ljudi koji se samopovređuju. Možda samo hoće da budu sigurni da niko ne vidi rezove na njihovim rukama, redove grubo urezanih crta, neke stare, izbledele i srebrnkaste, druge nove, crvene i sveže. Ali za mene su nelagodnost i navlačenje rukava prvi pokazatelj; za mene je to još jedan vapaj za pomoć.

Nisam pomerila ruku, držeći njene male vruće pesnice na njenom krilu, kada sam rekla: „I, kaži mi nešto o sebi. Kaži mi kakva ti je porodica.“

„Moja porodica? E, oni su priča za sebe“, rekla je pogledavši me i prevrnuvši očima teatralno, kao da treba da me nasmeje. Još tada sam naučila da se Fozija humorom bori protiv stida, a znajući sada o njoj mnogo više – koliko joj je inače teško da priča o tome kroz šta je prošla – kada se osvrnem na to popodne, čudi me da je našla hrabrosti da toliko toga ispriča.

„Volela bih da čujem nešto o tvojoj porodici“, rekla sam smrtno ozbiljna.

Pogledala me je pravo u oči i osetila kako joj se raspoloženje menja. „Nećete reći mom tati šta vam budem ispričala?“

„Neću mu reći, obećavam.“

„Vi ga ne poznajete, jelda? Malopre ste rekli da ga ne poznajete?“

„Ne poznajem ga, a koliko znam, niti ikoga ko ga poznaje. Ovo ostaje između nas dve, Fozija.“

„U redu onda. Samo se radi o tome što smo nas tri mislile da su vas naši očevi poslali da saznate šta radimo i da li nešto smeramo.“

„Ovo nema veze s tvojim tatom. Heder Džekson zamolila me je da dođem jer je zabrinuta za tebe – za vas tri. Kaže da ste bistro i pametne devojke, ali da su vam ocene odjednom loše. Ona misli da postoji neki razlog. Mislila je da biste htele da razgovarate s nekim.“

„Koja je jebena poenta da imam dobre ocene kada ću ionako otići ko zna gde i udati se za nekog Pakija?“, prasnula je Fozija.

Pogledala sam je ljubopitljivo, nadajući se da će nastaviti.

Izbegavala je moj pogled okrenuvši se da gleda kroz prozor, praveći se da je nešto strašno zanimljivo na igralištu. „Mislim da mama i tata planiraju da me udaju za nekoga u Pakistanu. To su uradili s mojim starijim sestrama, sve tri, i mislim da će to uraditi i meni. Imam petnaest godina i sledeća sam na redu.“

Podigla je pogled i gledala me kao da proverava da li joj verujem. Ono što je videla verovatno ju je uverilo da joj verujem, tako da je nastavila: „Ovo sam ispričala samo jednoj osobi, znate.“

„Kome?“

„Mojoj najboljoj drugarici. Rekla sam joj zato što smo jedan dan sedele s društvom na igralištu i jedna od nas je uzviknula: *Šta mislite, koja će prva da se uda?* A onda je druga pogledala u mene i odmah rekla: *Fozija, mislim da će Fozija prva da se uda.* Ja sam samo ćutala jer sam i sama mislila da će baš tako biti, a htela sam da ne bude, a onda su sve ostale počele: *Je li to istina, Fozija, šta misliš?*“ Pritisla je oči prstima – zdepastim i umazanim mastilom, dečjim prstima – kako bi zaustavila suze. Koža oko noktiju bila joj je izgrickana do krvi. „I dalje ne mogu da zaboravim taj razgovor, osetila sam se tako drugačijom. Osetila sam se stvarno usamljeno.“

„I šta je tvoja najbolja drugarica uradila?“, pitala sam je.

„Pitala sam je za savet. Posle toga, pitala sam je šta bi ona uradila. Rekla mi je: *Da sam na tvom mestu, pristala bih, mislim da ne treba da se opireš.* Razlika je u tome što je ona jedinica, majka joj je kao najbolja drugarica, dok ja imam osam sestara, pretposlednja po starosti, i nikada ne bih mogla da sedim s mamom i pričam joj kako se osećam.“ Suze su se u tom trenutku već slivale niz Fozijino lice i borila se s jecajem koji joj je zapeo u grlu, gotovo je gušeći. „Moja mama je strašna, naglo menja raspoloženje i voli sve da kontroliše. Ako joj kažem da sam se uvalila u problem u školi, ali ne mojom krivicom, ona mi ne veruje. Uvek mi kaže da sam ja kriva.“

Fozija je začutala i teško uzdahnula, i u tom trenutku je izgledala tako mlado, tako detinjasto da sam osetila nalet besa pri pomisli na to da će je naterati na brak bez ljubavi, da će joj uskratiti detinjstvo zarad očuvanja porodičnog ugleda. Njeno ćutanje prekinuo je zvuk zvona koji je istog trenutka propratilo lupanje vratima, glasno radovanje odmoru, topot desetina pari razigranih stopala.

„Veliki odmor“, kao da je bilo potrebno objašnjavati tu buku.

Klimnula sam glavom. „Da li voliš da ideš u školu? Želiš li da se upišeš na koledž?“

Ona je nakrivila glavu razmišljajući o tome. „Baš mi loše ide u školi. Isključivali su me s nastave mnogo puta. Dobijala sam ukore. Ali...“, zastala je i iskežila se. „Škola je zakon, kao raj. Kada kročim u školu ujutru, pomislim samo: *To!* Tu sam samo ja i mogu da budem šta god želim. Obožavam školu. Škola je moje vreme za uživanje... Sećate se letnjih raspusta? Jeste li ih i vi imali? Za mene su kao smrt jer je u kući tako napeto. Ne smem nigde da izlazim. Ne smem da nosim zapadnjačku odeću. Šest dosadnih nedelja bez muzike, bez *Istendersa*, bez britanskih kanala. Smem da gledam samo bolivudske filmove.“

Posle ovog naleta pričljivosti, ponovo je začutala.

„Šta misliš da ti tvoja majka želi?“, pitala sam je.

Raspoloženje joj se ponovo promenilo, praćeno teškim uzdahom.

„Od nas devojaka ne očekuje mnogo. Mog brata miluje i kaže mu: *Ti si moj sin, imaćeš posao i ja ću biti ponosna na tebe*. Ali za nas to ne želi. Kada me vidi u dnevnoj sobi da čitam knjigu, kaže mi: *Ionako nećeš raditi u kancelariji ili ici na fakultet, pa ne vidim zašto uopšte čitaš to?* Čak me je grdila što čitam *Harija Potera*. Domaći radim u tatinom prisustvu jer mi on stvarno pruža podršku, on hoće da se obrazujem. Uvek mi kaže: *Gledaj profesorku u oči, neka vidi da obraćaš pažnju*. On hoće da budem dobar đak...“

Zastala je ometena sopstvenom zbunjenošću. Glas joj je postao umilniji čim je počela da priča o ocu i osetila sam kako se bori sa činjenicom da je taj čovek, kog očigledno voli do neba, kom veruje i kog poštuje, sada izgleda izdaje.

„Oduvek je hteo da budem dobar đak i zato mi nije jasno. Zato sam mu i rekla kada smo razgovarali o braku: *Zašto radiš ovo? To ne liči na tebe*. A on mi je rekao: *Vidi, razgovaraću sa majkom, da vidimo šta ona kaže*. I tako je razgovarao s njom i posle mi se činilo kao da je postao druga osoba, čak mu je i glas bio drugačiji. Ravan i bezizražajan. Samo je rekao: *Moraš da se udaš*. Samo je to govorio...“

Uputila mi je gotovo izazivački pogled.

„On je moj otac i pun je razumevanja, ali nikada nisam imala hrabrosti da ga pogledam u oči. Možete li da verujete? Kao da sam odgojena s tim strahom, s tim poštovanjem koje je, zapravo, strah.“

Klimnula sam glavom i, kada sam to uradila, umesto Fozijinog lica ukazalo mi se lice mog oca. Pred očima mi je bila slika kako on stoji pored zadnjih vrata naše kuće u Ulici Dejl: bio je naslonjen na štok i uživao u večernjem suncu pre polaska u livnicu, na noćnu smenu. Pušio je cigaretu karakteristično je držeći skupljenom šakom. Slika je bila toliko stvarna da sam gotovo mogla da osetim miris dima, oštar i gorak nasuprot slatkastom mirisu ulja za kosu koje je uvek stavljao. Osetila sam kako mi se ježi koža na rukama i glasno sam se nakašljala, gotovo uplašena da ću početi da pričam s njim. Morala sam da se nateram da se opet fokusiram na Foziju.

„Kada su se tvoje sestre udale?“, pitala sam.

Razmišljala je nakratko. „Mislim da sam imala devet godina. Otišli smo za letnji raspust i, kada smo se vratili, školska godina trajala je već dve nedelje. Naš deda u Pakistanu rekao je tati da su mu potrebne tri devojke pogodnog uzrasta za udaju i zato smo i otišli, ali to smo saznale tek kasnije. U to vreme smo mislile da idemo tamo za raspust. Čak i kada je tata odveo moje sestre da kupe nove haljine, nismo ništa uka-pirale. Tek kada smo tamo provele otprilike dve nedelje, počele su pri-preme za svadbu: moje tetke spremale su tradicionalnu hranu, u kuću su pristizali kartoni koka-kole i sokova, i tada je tata mojim sestrama rekao da se udaju.“

„Koliko su godina imale?“, pitala sam.

„Halida je sigurno imala dvadeset dve, znači da je Ravida imala osamnaest, a Heba šesnaest. Ravida se baš pobunila.“ Fozija se sada već naginjala prema meni, gledajući me razrogačenim očima. „Vrištala je i plakala. A onda je tata odjednom priterao Ravidu uza zid i prislo-nio joj nož na grlo – čak ne znam ni odakle mu taj nož, verovatno ga je krio u odeći – i vikao i urlao da će je ubiti ako ne pristane na brak. Ona je bila prestravljena...“ Fozija je zastala i gledala negde levo iza mene, kao da jasno vidi sliku svoje uplakane sestre, paniku u njenim očima, priteranu uza zid kako se izmiče od oštrice i ledenog besa u očevim očima. Osetila sam kako i mene podilazi jeza. „Bilo je strašno gledati“, rekla je Fozija tako tiho kao da je u tom trenutku pričala sama sa so-bom. „I mama je umela da bude takva, ali to je bilo normalno za nju, a tata je oduvek bio miroljubiv, veoma nežan. Nikada nisam očekivala tako nešto od njega.“

„Jesu li se one prethodno upoznale s budućim muževima?“ Osetila sam se malo postidično zbog brzine kojom sam postavljala pitanja. Za sve ove godine koliko slušam ove priče i podržavam žene koje ih pričaju, nikada nisam uspela da se distanciram; misli mi se uvek vrte na fotografiju na polici moje majke, na fotografiju neznanca kog mi je namenila. Još bih se osetila i krivom jer sam preživela: sve moje sestre su se udale za one koje su im naši roditelji odredili, a ja sam pobešla. Zašto sam baš ja prevarila sudbinu?

„Samo su ih videle, to je sve. Znam da barem Halida jeste. Roditelji njenog muža došli su kod nas i, kada je taj mladić ušao, mama je prošaptala: *Kako ti se čini?* Halida je trebalo da pretpostavi da će je udati jer se mama, inače, nikad nije tako ponašala. Obično bi rekla *Skloni se od njega, on nije oženjen*, čak i kada bi pričala s nekim rođakom. Međutim, Heba, moja treća sestra, nikada nije videla budućeg muža – ili možda samo na slici. Njen budući muž je tada radio u inostranstvu i, kada je došlo vreme da se venčaju, morala je da obavi svoj deo preko telefona.“

„Koliko dugo su tvoje sestre morale da ostanu u Pakistanu?“

„Otprilike šest meseci. Vratili smo se kući posle veridbe, a za svadb u je tamo ostao samo tata. Postojao je snimak i mi smo ga gledali kod kuće. Toliko sam se rastužila da sam plakala u sebi dok smo ga gledali. Videlo se da se moja sestra Halida drži za tatu i plače do iznemoglosti. Na snimku nije bilo zvuka, ali je bilo tako lako čitati joj sa usana: *Molim te, ne ostavljaj nas ovde*. A moj tata kaže: *Ne brini, sve će biti u redu*. Mama i tata nisu marili za to što su one nesrećne. Kada je Halidu njen muž silovao, požalila se tati, a on joj je rekao: *To nije silovanje, već muževljevo pravo*. To je bio njegov odgovor; stvarno sam bila šokirana kada sam to čula.“ Fozijin glas prešao je u šapat i morala sam da se napregnem da bih čula poslednju rečenicu. „Mnogo se plašim, Džasvinder. Ne želim da prolazim kroz to.“

Zvono nas je obe prepalo. Buka sa igrališta, koja je delovala kao žamor u daljini dok je Fozija iznosila tužne detalje nesrećne sudbine svoje sestre, pojačala se dok su deca ulazila natrag u školu. Prostorija kao da je malo vibrirala dok su desetine parova nogu dobovale niz hodnik.

„Razumete šta vam pričam, zar ne?“ I dalje je bila tiha, kao da priča sama sa sobom. Možda i jeste. Ali ponovo me je pogledala i rekla: „Moj tata će me možda ubiti, Džasvinder. Verujte mi, rekao je da će me ubiti.“

„Verujem ti.“

„Sišla sam dole jedne noći oko jedanaest sati, ne znajući da još ne spava dok nisam videla svetlo u dnevnoj sobi. Vrata su bila poluotvorena, ali stala sam odmah ispred i čula ih kako pričaju. Mama, tata i moja najstarija sestra. Čula sam mamu kako kaže: *Odvešćemo je u Pakistan i udaćemo je*. Onda je moja sestra rekla: *Ali šta ćeš da uradiš ako ponovo pobegne?*“

„Ponovo?“

Fozija je uzdahnula kada sam prekinula njenu priču. Izgledala je iscrpčeno i iscrpljeno.

„Ne brini“, rekla sam brzo. Nisam htela dodatno da joj otežavam. „Nastavi. Ispričaćeš mi o tome kasnije.“

„I tada sam ga čula kako je rekao to. Moj otac je rekao: *Ako ponovo pobegne, ubiću je, pazite šta vam kažem. Radije bih da mi ćerka bude mrtva, a ja u zatvoru, nego da stojim skrštenih ruku i pustim da senka sramote padne na ovu kuću*. Glas mu je bio tako grub i hladan dok je to izgovarao, Džasvinder, stvarno sam se uplašila. To nije ličilo na njega. Tata i ja smo oduvek imali poseban odnos. Vaspitana sam tako da ga se plašim, ali uvek smo imali prisan odnos...“ Ponovo je zastala i sedele smo načas u tišini. Fozija je grickala nokte.

„Prosto znam da je kucnuo čas za mene. Hoće da me udaju“, rekla je.

„Dobro.“ Fozijino blede lice reklo mi je da bi trebalo tu da stanemo. I ja sam bila umorna. Osećala sam se poraženo surovom realnošću života ovog deteta. „Pošto si mi sve ispričala, možemo da ti pomognemo. Evo ti moj broj telefona, možeš me pozvati kad god ti zatrebam. Volela bih da popričam s Heder pre nego što odem. Znaš li gde mogu da je nađem?“ Fozija je ustala i, tako stojeći, delovala je duplo niže od moje Marije, koja je tada imala jedanaest godina. Delovala je tako mlado i ranjivo da sam ustala i zagrlila je. Dok je tonula u moje naručje – tako željna ljubavi i podrške – poželeva sam da mogu da je odvedem svojoj kući.

Nekoliko minuta nakon što je Fozija izašla, Heder se vratila noseći dve šolje čaja. „Mislim da će vam trebati ovo. Kako je prošlo?“

„Rekla je da je već jednom bežala od kuće... Jeste li znali za to?“, pitala sam. Naravno da je Heder znala. To se desilo nekoliko meseci ranije:

Fozija je pobjegla od kuće i otišla kod Ravide koja je, kao i Heba, tada već bila ostavila muža i trudila se da podiže decu sama. Heder je saznala za to jer je, dok je bila tamo, Fozija popila previše lekova. Misle da je to bio paracetamol. Nije uzela dovoljno da bi izgubila svest, zapravo, osećala se dovoljno dobro da se sutradan pojavi u školi. Saznalo se samo zato što je njena najbolja drugarica primetila da je bleđa i malaksala. Kada je Fozija priznala, njena drugarica je to prijavila školskoj sestri, koja je poslala Foziju u bolnicu. Nije bila u školi otprilike nedelju dana. Videla sam je kada se vratila i pitala zašto je to uradila. Rekla mi je da je to učinila zbog slobode koju joj to pruža. Rekla je da niko nije znao da je to uradila i da je to divna suprotnost onome kako je roditelji drže pod budnim okom dvadeset četiri sata dnevno. To je jedina stvar u životu nad kojom ima kontrolu.“

„Roditelji su je posetili samo jednom u ta tri dana koliko je bila u bolnici. Navodno, njihove jedine reči bile su da bi joj bilo bolje da ne ponavlja to. Možeš li da zamisliš takav stav, Džasvinder?“ Heder je prislonila toplu šolju čaja na obraz. „Ja vala ne mogu.“

Iz bolnice su je predali roditeljima i Fozija se ponovo našla u situaciji iz koje je pobjegla. Nekoliko meseci kasnije ponovo je pobjegla i ovog puta pronašla smeštaj u motelu. „Tad je počela sve više da se samopovređuje.“ Heder je uzdahnula. „Prilično se rasekla i ostavila krv svuda po kupatilu, a u motelu nisu hteli da je zadrže takvu.“

I ja sam uzdahnula. „Naravno. Jadnica. Verovatno je osećala da su njeni vapaji za pomoć ponovo prošli neopaženo.“

Posle izvesnog vremena – u jednom od mnogih razgovora koje sam imala sa Fozijom – pitala sam je da li je, dok je živela s roditeljima i strahovala za svoj život, ikada pomišljala da se obrati policiji.

„Policiji?“ U njenom glasu osetila se nota prezira i to tako iznenađujuće zrela za njene godine. To bi me, inače, iznenadilo svaki put kada bismo pričale o tome šta je preživela.

„Hoćeš da ti ispričam za policiju? Dok sam bila kod moje sestre, došli su s tatom. Tata je prethodno već dolazio i lupao na vrata, šutirao ih, ali nisam htela da razgovaram s njim, tako da je prijavio policiji moj nestanak i vratio se s njima.“ Obrazi su joj bili crveni od besa, a reči su samo navirale, gotovo se gubile koliko je brzo govorila.

„Bila su tu dva policajca, jedan azijskog porekla i jedan belac, ali on mi se nije obraćao. Ovaj prvi je rekao da hoće da razgovara sa mnom

nasamo, a ja sam mislila da je to dobro. Ali kada sam mu rekla: *Hoće da me udaju i ja ne želim da se vratim kući, molim vas, nemojte me vraćati tamo*, on se okrenuo i rekao: *I ti i ja dobro znamo da je to normalna pojava u našim porodicama. Mislim da treba da se vratiš kući i udaš se.* On je bio prva odrasla osoba s kojom sam se usudila da razgovaram o tome, a on mi je to rekao!“